

תוספתו מרובה על העיקר

מסכת בבא מציעא - פרק י

פרק הבית והעליה

דף קטז עמוד ב - דף קיט עמוד א

הדגמת דרך לימוד התוספות

"ה"איך", וביאור העומק

משולב בהבנת תוכן התוספות (ה"מה").

הרב שגיב הלוי עמית

טבת תשפ"ו פתח תקוה

לע"נ אבי מזורי

נתנאל בן ירחמיאל עמית ז"ל

נלב"ע שביעי של פסח, תשס"ז

שגיב עמית

sagivamit@gmail.com

052-770-3732

עימוד ר. רוט 0722114@gmail.com

הספרים הינם לזיכוי הרבים, וניתן להשתתף בעלויות. הם בגודל דף הדפסה רגיל הם מצויים באוצר החוכמה, פורטל הדף היומי, וכן ניתן להוריד אותם באתר חב"ד אפ אפ <ספריה> ספרים להורדה <ספרי הרב שגיב הלוי עמית> תוספתו מרובה על העיקר

סדר נזיקין

מסכת בבא קמא: פרק א-ארבע אבות; פרק ב-כיצד הרגל, פרק ו-הכונס; פרק ז-מרובה 1, 2; פרק ט-הגוזל עצים 1, 2; פרק י-הגוזל ומאכיל.

מסכת בבא מציעא: פרק ב-אלו מציאות; פרק ג-המפקיד; פרק ו-השוכר את האומנין; פרק ז-השוכר את הפועלים; פרק י-הבית והעליה.

מסכת בבא בתרא: פרק חזקת הבתים-א,ב,ג; פרק השותפין 1, 2; יש נוכלין.

מסכת מכות: פרק א, פרק ב, פרק ג.

סדר נשים

מסכת כתובות: פרק א1, א2-ב1, ב2, ג21; פרק ה.

מסכת גיטין: פרק א1, 2; פרק השולח 1.

מסכת קידושין: פרק ב-האיש מקדש.

סדר זרעים

מסכת ברכות: פרק א - ב; ג-ד-ה.

סדר מועד

מסכת שבת: פרק יב-הבונה.

מסכת פסחים: פרק א1.

מסכת תענית:

מסכת מגילה:

מסכת מועד קטן: פרק ג-ואלו מגלחין.

תוספתו מרובה על העיקר

מסכת בבא מציעא - פרק הבית והעליה

הקדמה - מעלת לימוד הגמרא עם התוספות - בהכרח אתה מטייל בש"ס

התוספות כסוללים יסודות משפטיים דקים בהבנת מציאות מורכבת

לימוד התוספות בפרק הבית והעליה על פי בינה מלאכותית

לימוד פרק "הבית והעליה" (פרק עשירי במסכת בבא מציעא) נחשב לאחד הפרקים המאתגרים והייחודיים בלימוד גמרא בכלל, ובלמוד תוספות בפרט. הייחודיות של התוספות בפרק זה נובעת מהשילוב שבין הלכות שכנים (מקרקעין) לבין דיני ממונות מופשטים, ובעיקר מהצורך בראייה מרחבית והנדסית.

הנה כמה נקודות מרכזיות שהופכות את התוספות בפרק זה לייחודיים:

ניתוח הנדסי ומרחבי - רוב הסוגיות בפרק עוסקות בבית בן שתי קומות שקרס או ניווק. התוספות כאן נדרשים לעיתים קרובות להסביר את המבנה הפיזי של הבית כדי להבין את הדין ובניגוד לסוגיות של "שור שנגח את הפרה", כאן צריך לדמיין קונסטרוקציה. התוספות מנתחים את חלוקת האחריות בין בעל העלייה לבעל הבית על פי המבנה הפיזי.

יסודות "שיעבוד נכסים" ודיני שותפות - הפרק עוסק בשאלה יסודית: האם בעל הבית משועבד לבעל העלייה? כלומר, האם לבעל העלייה יש "קניין" באוויר או רק זכות שימוש?

התוספות בפרק זה מעמיקים מאוד בשאלה של "זה נהנה וזה לא חסר" בהקשר של מגורים בבית משותף. ישנו דיון רחב על הזכות של אדם להכריח את חברו לבנות את חלקו כדי שהוא יוכל להשתמש בשלו (למשל, בעל העלייה שזקוק לתקרה שהיא רצפתו).

שיטת ה"רצף" הפרשני

בפרק זה ישנם "תוספות" ארוכים במיוחד המנסים ליישב את סוגיית הגמרא עם המציאות הריאלית.

דוגמה קלאסית: הסוגיה של "הבית והעלייה של שניים שנפלו". התוספות מתמודדים עם מקרים שבהם לא ברור של מי האבנים שנשארו (דיני חלוקה וספקות בממון).

שימוש במושגים של "תקנת חכמים" מול "עיקר הדין" - בפרק זה מופיעים תוספות רבים הדנים בשאלה מתי חכמים כופים על אדם לעשות "לפנים משורת הדין" (כמו "כופין על מידת סדום") ומתי מדובר בחיוב גמור של המזיק לשלם או לתקן. זהו

הלימוד עם התוס' מכריח אותך להכיר סוגיות מקבילות בש"ס

כמה יתרונות קיימים בלימוד הגמרא עם התוס'. יתרון אחד הוא בגוף הסוגיא, בה התוס' מבלי לצאת לגמרות אחרות מבארים נקודה באופן יסודי יותר. יתרון שני הוא ההשוואה לסוגיות אחרות, והכוונה אינה רק להאמין לתוס' ששם זה כתוב, אלא ממש זה לא יאומן עד כמה תועלת יש בלימוד מהלך הסוגיא שהובאה. וכאן בפרק זה מרבית התוס' קשורות לכל שלושת הבבות. יתירה מזו, פעמים רבות מציינים התוס' לא רק את המקרה מקום אלא משתמשים עם מילת המפתח ושם, כלומר, מן הראוי להסתכל על מה שכבר כתבנו שם בתוספות על הדף שהפנינו לשם. וההרחבה הנוצרת ממספר מקומות בהם הסגנון שונה, בהכרח מעשירות את הסוגיה.

אחד הדברים החשובים בלימוד התוס', הוא להבין מה כאן התחדש. כי אחת המטרות בהבאת מראה מקומות, ובפרט בזמן שלא היה להם דפוס בקלות, הוא שיש רווח גדול בלימוד של הסוגיה שם. ובפרט שלעיתים התוס' שהפנו שם, מביאות הרחבה נוספת וכתובות לעתים בסגנון מעט שונה, וכידוע ששינוי קל בסגנון מבהיר את מהלך הדברים.

נקודה משמעותית נוספת הינה מילות המפתח, שגם כאן התוס' יצרו שפה. יש להדגיש כי בחינת ההשוואה מועילה במיוחד בהשוואת לשון התוס' ללשון תוספות הרא"ש המצויים על מסכת זו. ופעמים רבות אכן דייקנו בכך. למרות שפרק זה הינו קצר ביותר, ואכן לא נכתב עליו ספר של שערי תוספות, הרי מאחר ופעמים רבות כן לומדים פרק זה אף בתלמודי התורה, בהתאם לכלל שנקטתי שיש גם להשתדל ולהוציא על הפרקים הללו, הרי גם כך עשינו בפרק קצרצר זה.

בתוס' האחרון הרחבתי על כך בצורה מעניינת, ובתוספת עניינים מעבודת האדם לבוראו. וכפי שהדברים הורחבו בספר ייחודי על כך. וכן בחרתי להשתמש בבינה המלאכותית, כבסיס להגדרות המשפטיות המעניינות שעולות מפרק זה. והניתוח המפתיע היה שווה התייחסות. כי הדברים מצד אחד מוכרים, ורק הניסוח עצמו שווה הכרה והתייחסות.

שבעל הבית מסרב לבנות, הוא כאילו "מפקיר" את ההנאה שלו, ולכן בעל העלייה יכול ליהנות מהמבנה שהוא עצמו הקים.

נושא שני הוא השחרוריתא דאשייתא (השחרת הכתלים)- התוספות בפרק דנים במושג המפורסם "שחרוריתא דאשייתא". הגמרא אומרת שאם בעל העלייה דר למטה, הוא גורם לכתלים להשחיר (בלאי של המבנה), ולכן בעל הבית כן חסר. הדילמה בתוספות: אם בעל הבית "חסר" (בגלל השחרת הכתלים), הדין היה אמור להיות שבעל העלייה חייב לשלם! תירוץ התוספות: החיסרון של השחרת הכתלים הוא מזערי לעומת התועלת שבעל הבית מקבל (שבנו לו את הבית). הסבר נוסף: המגורים של בעל העלייה למטה הם סוג של "קנס" או "לחץ" על בעל הבית כדי שיחזיר לו את הכסף ויבנה את חלקו.

נושא שלישי מהותי שעולה כאן - האם כופין על מידת סדום? התוספות בפרק זה מעמיקים בשאלה האם מותר לבעל העלייה "לכפות" על בעל הבית לתת לו לגור למטה. לפי התוספות, הכלל של "זה נהנה וזה לא חסר" בפרקנו אינו רק פטור מתשלום בדיעבד, אלא זכות של בעל העלייה לדרוש זאת לכתחילה. הסיבה: מכיוון שבעל הבית חייב לבנות את התחתון כדי להחזיק את העלייה, וכל עוד לא בנה - הוא משועבד לבעל העלייה.

פרק שבו הגבול בין מוסר למשפט מיטשטש, והתוספות עושים בו סדר. ונוצרים על ידי כך ריבוי יסודות משפטיים.

דוגמא מהכיוונים שיש בפרק זה הסוללת חידושים ביסודות משפטיים

בסוגיה של "זה נהנה וזה לא חסר" בפרק הבית והעלייה (דף קי"ז) היא אחת הסוגיות היסודיות והמרתקות ביותר בחושן משפט. הייחודיות של התוספות כאן היא שהם מגדירים את ה"גבולות" של ההנאה והחיסרון בתוך מערכת יחסים של שכנים. המקרה הקלאסי: בעל הבית שאינו רוצה לבנות את הקומה התחתונה, ובעל העלייה בונה את הבית ודר למטה עד שבעל הבית יחזיר לו את ההוצאות.

הנושא הראשון שממילא עולה כאן שאלה יסודית: למה הוא לא משלם שכר דירה? הגמרא קובעת שבעל העלייה דר בבית התחתון ולא משלם לבעל הבית על המגורים. לכאורה, זהו מקרה של "זה נהנה (בעל העלייה שגר בחינם) וזה לא חסר (בעל הבית, הרי הבית לא היה בנוי אלמלא בעל העלייה בנה אותו)". החידוש של התוספות: במסכת בבא קמא (דף כ'), הכלל הוא ש"זה נהנה וזה לא חסר" - פטור. אבל בפרק הבית והעלייה, התוספות (ודפוס המחשבה של הראשונים שם) מדגישים נקודה הפוכה: אם בעל הבית היה יכול להשכיר את המקום לאחרים, זה נחשב "חסר" (אובדן רווח). בפרקנו, מכיוון

תוספתו מרובה על העיקר

מסכת בבא מציעא - פרק הבית והעליה

אלא רק מניחים ביחד את האבנים הקרובות, וכאילו ניתן להבין מהיכן הגיעו האבנים.

[דף קטז עמוד ב]

ואילו שם הגמרא מראש הניחה שנפלה לרשות שניהם. כי שם מלכתחילה שניהם השתתפו בבניין, ולכן לא משנה לי מזה קורה עם האבנים השלימות עכשיו. כי כאילו שניהם מוחזקים באותה העוגה. ומאחר וכך היתה שם המציאות בסוגיה, הרי כל הדיון הוא שונה. ועוד שמאחר וסדר לימוד המשניות היה שבבבא בתרא כבר הכירו כאן את התשובה, לכן מלכתחילה העמידו שזה נפל לשטח של שניהם, ואז החידוש היה שלא כך היתה המציאות.

הסוגיא בתחילת השותפין מבארת כי בשל היזק ראייה שניהם היו מחוייבים בבניית הכותל בעל כורחם. וכעת דנים על נפילת הכותל וחולקת האבנים. "לפיכך, אם נפל הכותל - המקום והאבנים של שניהם. פשיטא! לא צריכא, דנפל לרשותא דחד מיניהו, אי נמי דפנינהו חד לרשותא דידיה, מהו דתימא: ניהוי אידך המוציא מחבירו עליו הראיה, קמ"ל." ושאלת התוס' כאן היא כיצד בבבא בתרא פשוט לגמרא שהן המקום והן האבנים של שניהם. ואז יש חידוש שזה נפל רק לשטחו של האחד.

תירוצו של ר"י, מבאר כי יש כאן מציאות השונה לגמרי מהבית והעליה, כי מאחר והדין מחייבם לבנות יחדיו, אנו עדים ששותפותם היתה על כל ההוצאות בשווה

התוס' לפיכך בריש המסכת, מתרצים את ההשוואה בין השותפין לבית והעליה "ומתרץ ר"י דהיינו הך דפריך בגמרא פשיטא, כדפירש בקונטרס, דאפילו לא פסיק לן דינא דמתניתין, שמתחילה בין שניהם עשאה - בעל כרחם היו חולקין בשוה, ואפילו דנפל לרשותא דחד מיניהו, כדמוכח גבי בקעה, ומשני לא צריכא דנפל לרשותא דחד מיניהו, פירוש, ושהו ברשותו הרבה. מהו דתימא כיון דשהו ברשותו הרבה, ניהמניה שעשאה כולה, מיגו דאיבעי אמר ממך לקחתיה, והיה נאמן משום דשהו הרבה, ואף על גב דאמר בריש הבית והעליה, דשותפין - לא קפדי אהדדי, הכא מיירי דשהו יותר מכדי רגילות, דאטו משום דשותפין נינהו - לא יקפידו עד עולם? ולא דמי לגודרות, דאין להם חזקה (לקמן דף לו.) לפי שאין ידוע ביד מי הם, אבל הכא לא היה לו להשהותו כל כך ברשותו, קמ"ל כיון דמעיקרא על שניהם היה לעשות - לא מהימן לומר שהוא עשה הכל, דמיגו במקום עדים הוא, דאנן סהדי שלא עשאה לבדו, כיון שהיה יכול לדחוק את חבירו - בדין שהיה עושה עמו."

האם יש להשוות את שתי הסוגיות

[כאן התוס' משתמשים בכלל של "דהוה משמע ליה לאוקמיה דומיא דהכא", שמלכתחילה כן רוצים להשוות. ואילו בתוס' הרא"ש מציין "דלא דמי", שמאחר והלשונות שונים, גם המציאות כלל אינה דומה.]

וליהו ברשות דמאן קיימי כו' -

וא"ת,

דהכא - פשיטא ליה,

דאיירי בנפל לרשות דחד מיניהו,

שכן רגילות הוא שאינו נופל בצמצום בשוה,

ובריש בבא בתרא (דף ד.),

פריך,

פשיטא דאם נפל הכותל - דהוי של שניהם,

ומשני,

לא צריכא, דנפל לרשות דחד.

וי"ל,

משום דאוקי לה הכא,

דמונחים בשל זה כמו בשל זה,

פריך התם פשיטא,

דהוה משמע ליה לאוקמיה,

דומיא דהכא שנסנית לפנייה בסמוך.

ועוד,

דהתם פירש ר"י מתוך הסוגיא,

דשפיר פריך פשיטא.

נפילת האבנים של הבית והעליה ואופן חלוקתם

הבית, והעליה שעל גבי הבית, שהיו של שנים, כגון אחים שחלקו ביניהם את ירושת בית אביהם, והיה הבית של אחד, והעליה של השני. שנפלו, ונהרסו, ואין אנו יודעים לפי צורת הנפילה, אלו אבנים שייכות לבעל הבית, ואלו לבעל העליה, שניהם חולקין בשוה, בעצים ובאבנים ובעפר.

מקשים התוס', מדוע בסוגיה כאן אנו בטוחים שנפלו השלימות לאחד מהם, ולפי אופן הנפילה היינו יודעים האם ישארו יותר אבנים שלמות מהעליה או מהבית. והרי אבנים שלמות ערכם רב יותר. ואילו בבבא בתרא הגמרא היה לה פשוט שהשייכות של שניהם. ובלשון תוס' הרא"ש. "תימא, דבריש בבא בתרא גבי נפל הכותל - המקום והאבנים של שניהם, פריך פשיטא, וי"ל דלא דמי, דהתם באיזה ענין שיפול - הוי לשניהם, אבל הכא יכול הוא שיפול השלמות לאחד מהם."

וכאן התוס' בקושיא מציינים את היסוד לכך, שהרגילות שאינם נופלים בצמצום בשווה. ואפילו שבני רשות הרבים פינו את האבנים, הרי אין הם מסלקים אותם למקום חדש,

לימא תיהוי תיובתא דר"נ -

דאמר פטור.

ואף על גב דטעמא דר"נ,

משום דאוקי ממונא בחזקת מריה,

והכא אוקימנא,

דקיימי ברה"ר או בחצר של שניהם,

שאין האחד מוחזק יותר מחבירו,

מ"מ בהכי חשיב מוחזק, שאנו יודעין שהחצי שלו,

לכך פריך שפיר.

ועוד,

דבפרק השואל (לעיל צו: ושם) פירש,

דכל ממון המוטל בספק,

חשיב - כאילו שניהם מוחזקים בו.

הטוען בריא מוציא ממנו, וא"ת לרב הונא ולרב יהודה נמי תיקשי, לפי מה דפרישית לעיל, דלא אמרינן בריא עדיף אלא היכא שהבריא טוב והשמא גרוע, אבל הכא הבריא גרוע, שיודע שאותו אינו יכול להכחישו, וי"ל דמייירי [הכא] כשהאבנים קצת [מסומנות], וזה מסייע לבריא, אליבא דרב יהודא, דבסיוע כל דהו, אנו מחזיקים הבריא.

ובתוס' בפרק השואל התייחסו לסוגייתנו, שיש לו כן

ברי טוב

"וכן בפ' הבית והעליה (לקמן דף קטז: ושם) אם היה מכיר מקצת אבניו - נוטלן, ומסיק והלה מה טוען איני יודע. וקאמר לימא תהוי תיובתא דמ"ד, מנה לי בידך כו' - פטור, משמע דלמ"ד חייב - אתי שפיר, התם נמי הוי ברי טוב, שרגילות להכיר אבנים, אפילו אין בהם סימן. וכן יש התייחסות גם לצד השני המתגונן. באשר דעת התוספות [לעיל צו ב] שאם לא היה לו לדעת, לא אמרינן "מתוך שאינו יכול להשבע - משלם", וכאן היה עליו לדעת. כיון שהרגילות שאדם מכיר את אבניו.

סבר רבא למימר לפי חשבון שבורות -

נראה לר"י,

שר"ל, לפי חשבון שבורות ושלימות,

כמו שהן מעורבות שם במקום שנפלו;

דמה סברא הוא לומר שיכרו,

ולא יקח, כי אם שבורות דוקא כנגדו.

חלוקת האבנים בקריסת הבית הינה לפי מפתח של

שבורות ושלימות

שנינו במשנה: אם היה אחד מהן מכיר מקצת אבניו, נוטלן, ועולות לו מן החשבון. רש"י סבר שהכוונה היא שאם מתוך המאה אבנים הכמות היתה שנטל האחד מספר אבנים שלימות, הרי השני יטול כנגדו שלימות אחרות.

התוס' באים ומסתכלים ראייה רחבה יותר. יש להסתכל על אחוז השלימות כנגד השבורות באותו המקום. ולכן לא יעלה על הדעת שצד אחד יברור רק את הטובות, והשני יישאר עם השבורות. אלא שניהם נשארים עם אותו יחס אבנים טובות, אלא שבתוך האבנים השלימות שמגיעות לו מחמת היחס, הוא בורר את אבניו. שהרי לא מדובר כאן שאנו יודעים שמצורת הנפילה מגיע לו יותר.

התוס' באים לשלול פירוש אחר

[מילות המפתח "דמה סברא הוא / היא" באות לשלול את הסברא, ואכן במקום אחר בתוס' הנוסח מבהיר זאת "ופירוש זה, תימה גדול, דמה סברא היא זו? ומנין לנו?". וכנגד פירוש זה, יובן הפירוש החיובי ומה באמת רצונו לומר, ואכן מילות המפתח "שר"ל" או באופן הפתוח של מילות המפתח "רוצה לומר" אכן מופיע למעלה ממאה פעמים, שהרי התוס' באים לבאר מה רוצים לומר כאן.]

הבית והעליה של שנים -

בקונטרס, לא גרס של שנים.

המשנה דנה באופן בו מכיר אחד מהם את מקצת אבניו מאחר והבית והעליה שעל גבי היתה בו נפילה, ויש חילוק באופן הנפילה על מנת לידע של מי האבנים השלימות ולמי האבנים השבורות. והגמרא מביאה שתי צורות נפילה, וכמה זה משנה לאתר של מי האבנים השלימות ושל מי השבורות. אם נשבר הבית מיסודו, ולכן נפל כל הבית תחתיו, יש לנו לדעת שהתחתונות נשברו, ולכן נפל הבית. ואילו אם נפל הכותל כמו מקל, שהיה עומד זקוף, ונפל - אזי ודאי שהעליונות נשברו, כיון שנפלו ממקום גבוה, ונחבטו בקרקע, והתחתונות נשארו שלימות, כיון שנפלו ממקום נמוך.

כעת עוברים למצב בו האחד טוען שהוא מכיר את מקצת האבנים, נוטלן ועולות לו מן החשבון. והגמרא מבררת כיצד החלוקה במקרה זה. והשאלה היא מה חבירו אומר על כך. אם חבירו אכן אומר כן, וודאי שיכול ליטול, ולכן העמידה הגמרא שהמשנה מדברת במקרה בו אומרת איני יודע. ומתוך כך מקשה הגמרא לדברי רב נחמן, כי במשנה נוצר מצב של טענת ברי כנגד טענת שמא, של איני יודע, ולכאורה ברי עדיף. וכך סוברים רב הונא ורב יהודה. ולכן מעמידה הגמרא שאפשר להעמיד את המשנה כדאמר רב נחמן במקום אחר - כגון, שיש עסק שבועה ביניהן, שהשני התחייב בשבועה דאורייתא לחברו, וכמבואר להלן. והכא נמי במשנתנו, מדובר, כגון שיש עסק שבועה ביניהן.

ומבארת הגמרא: היכי דמי עסק שבועה?

כדרבא. דאמר רבא: התובע מחבירו "מנה לי בידך!", והלה אומר "אין לך בידי אלא חמשים, והשאר איני יודע", הרי נתחייב לו שבועת מודה במקצת, אלא שאינו יכול להשבע, לפי שאינו חייב לו את השאר כיון שאינו יודע, ולכן, מתוך שאינו יכול לישבע, ישלם! ואם כן, גם במשנה מדובר במקרה שהודה לו על מקצת האבנים, והשאר אינו יודע, ומתוך שאינו יכול להשבע עליהן, הרי הוא משלם.

מקשים התוס', שלכאורה כאן לא ניתן לומר העמד

ממון על חזקתו

נאמר זאת בלשון תוס' הרא"ש "וא"ת שאני מתניתין, דליכא למימר אוקי ממונא בחזקת מריה, שהרי מונחין ברשות שניהם, וי"ל דמכל מקום, כל אחד מוחזק בחצי חלקו, ואפילו הכי,

**ומת לו בחצי הדרך,
נותן לו שכרו של חצי הדרך.**

ושם [ד"ה ואם] פירשתי,
אמאי לא אמר הכא,

ובסוף השואל (לעיל דף קג),
**גבי המשכיר בית לחבירו ונפל,
אם יש בדמים ליקח - יקח,
ולשכור - ישכור,
כדאמר גבי חמור.**

**האופן בו נדרש בעל הבית לתת לשוכר את ביתו,
במצב שלא ניתן לגור בעליה**

מבואר במשנה, שאם העלייה ניזוקה, יש זכות לשוכר לרדת לגור בביתו של המשכיר. מקשה הגמרא שאלת ממה נפשך, שזה כלל אינו מובן. הצד הראשון, שעליו ידונו התוס', הוא שאם אמר לו עלייה זו אני משכיר לך, הרי עלייה זו כעת אינה קיימת, והגמרא אומרת זאת בלשון עסיסית, אזדא לה, הלכה לה, ואם כן מדוע עליו להעמיד את הבית במקומה, והרי יכול לומר לו כי מזלך גרם. ואפילו אם נאמר באופן השני, שהוא משכיר לו עלייה סתם - הרי יוכל להשכיר לו עלייה כלשהי אחרת, ומדוע אנו כופים אותו שיגור למטה בביתו?

**על הצד שהלך מזלו, כמה ישלם השוכר את העלייה
שנפלה**

התוס' מדגישים, כי נפילת העלייה היתה באמצע זמן השכירות. וממילא, הרי הספיק לגור בזמן זה, ולכן עליו לשלם על הזמן היחסי. שהרי שכירות היא לפי זמן, ואם בינתיים גר מחצית הזמן, בשעה שעוזב את העלייה יצטרך לשלם על המחצית. וכפי שמובא בפרק האומנין, אמר רבה בר רב הונא אמר רב: השוכר את החמור בכדי לרכוב עליה, ומתה לו החמור כשהיה בחצי הדרך, באמצע הדרך, המובילה למקום אליו ביקש להגיע, נותן לו השוכר למשכיר שכרו של חצי הדרך, כלומר, שכר הדרך שרכב עליה עד שמתה. ומבחינת התשלום גם כאן יצטרך לשלם על השכירות לזמן היחסי.

**הגמרא מבארת את שיטת רב, שאמנם יכול ליקח
מנבלת החמור, אך לשיטת רב, רק לקנות משהו חדש,
ולא לאבד על שכירות**

והמשיכה הגמרא בפרק האומנין לדון. אי דאמר ליה בשעה שהשכיר לו את החמור, הריני משכיר לך חמור "סתם", היינו, שלא נתחייב לו חמור מסוים, אם כן, הא חייב להעמיד לו חמור אחר! כיון שלא השכיר לו חמור מסוים, ולכן לא חלה השכירות דוקא על חמור זה, ולא נתבטלה השכירות אף לאחר שמת. ולכן, אם יש בדמיה של הנבילה ליקח, לקנות בהם חמור אחר, יקח, וימשיך עמו בדרכו, ולמה אין לו עליו אלא תרעומת?

ומבארת הגמרא: לא צריכא, אכן מדובר בשאין בדמיה של נבילה ליקח, לקנות חמור אחר.

ומקשה הגמרא: אף אם אין בדמיה לקנות אחר, אם יש בדמיה של נבילה לשכור חמור אחר, ישכור, וימשיך עמו

ולר"ת נראה,
דאע"ג דמוקי לה בגמרא בשוכר ומשכיר,
מ"מ שייך למיתני של שנים,

כיון דקתני בה בעל הבית ובעל עלייה,
ובגמרא - **דמוקי לה בשוכר ומשכיר,**
משום דבאחין שחלקו,
אין על התחתון לבנות תקרה.

אבל קשה,
אי אין עליו לבנות,
מאי קאמר בגמרא,

תחתון שבא לסכך בארזים שומעין לו,
למה בא לסכך,
כיון דאין מוטל עליו?
דבאחין שחלקו מיירי.

ההבדל בין המשניות של שנים שנפלו, ונפחתה העלייה

במשנה הראשונה לומד רש"י כי מדובר בשני אחין, ואילו כאן אינו גורס של שנים, אלא אומר שהגמרא מבארת שזה מדובר בשוכר ומשכיר. אלא שרבינו תם אומר, כי חייבים אנו לומר שמדובר בשוכר ומשכיר, כי אם היו שני אחין כפי שביארנו בתחילה, לא היה ניתן לפרש את המשנה, כי אז לא היה על התחתון לבנות תקרה. אמנם התוס' מקשים על כך, שמאחר ובגמרא בהמשך מבואר כי אם רוצים לשנות, הרי יש שני כללים, ככל שהתחתון רוצה לתת חומר פחות טוב, ואז הבית העליון פחות יחזיק - לא שומעים לו, ואם העליון ירצה להעמיס משקל יתר ממה שהיה קודם - אין שומעים לו. והקושי שאם הינך רוצה להקשות עלינו ולומר, שמדובר באחים, שבכלל אין לו חובת בנייה, מדוע שלא ישמעו לו? וממילא חייבים אנו לומר, שמדובר על שוכר ומשכיר, ואעפ"כ יכול לקוראם שניים ולא על אחים שחלקו.

הרא"ש תירץ, שיש גורסים תחתון שבא לשנות, וקאי אעמודים שמחזיקים התקרה, ואפילו גורסים לסכך, י"ל דמיירי שהיו ב' עליות זה על גבי זה, ועליה תחתונה של בעל הבית, והוא חייב לתקן התקרה שבין בית לעליה ראשונה, ובכח"ג קאמר שיכול לתקנה בארזים.

האם ניתן או אפשרי לשנות זאת

[כאן נחלקו רש"י ותוס' האם יש לגרוס עניין מסוים, שרש"י לא גרס זאת ואילו התוס' מבארים באופן חיובי דרך מילות המפתח "שייך למי[נ]תני", שחלקם מובאות באופן שלילה שלא ניתן לשנות זאת, וחלקם בלשון חיובי כמו כאן].

אי דא"ל עלייה זו ונפל אזדא ליה -

ויתן לו שכרו שכבר דר,

שאם דר חצי - יתן חצי,
כדאמר בהאומנין (לעיל דף עט.),
גבי שוכר את החמור,

ואף על גב,
דמוכר את הבית - לא מכר את העליה,
לענין שיעבוד זה, מיהא הוי בכלל בית.

הגמרא מביאה את ספקותיו של רבי אבא בר מלל

רבי אבא בר מלל יש לו מספר ספקות, חלקם ישירות על המשנה, וחלקם על המשך צדדי החקירות שחוקר במשנה, וחלקם על מצבים חדשים, הדומים למשנה. למשל על המשנה עצמה כשהוא דר [השוכר שירד לדור בבית], האם לבדו הוא דר כדמעיקרא [כמו שהיה דר בעליה], וכופה את בעל הבית לצאת מביתו, או דלמא שניהם דרין בבית, כיון דאמר ליה בעל הבית: אדעתא לאפקינן, לא אגרי לך! [לא השכרתי לך על דעת שתוציאני מביתי].

אחד המקרים הנוספים הוא במקרה והיה בית עם שתי עליות זו על גב זו. אין שאלה שאם היה גר בעליונה ביותר, יורד הוא לעליה התחתונה. אך הספק הוא כאשר נפסקה העליה התחתונה. האם רשאי בעל הבית לומר לו דור בעליה העליונה, שהרי ביקשת לגור מלכתחילה בעליה, ואף היא נקראת עליה, או שיוכל לומר, שהסכים לעלות קומה אחת אך לא שתיים.

התוס' נסתפקו לא רק במציאות של שתי עליות, אלא על סגנון החוזה שהיה ביניהם

מקשים התוס' במציאות של שתי העליות זו על גב זו. בנוסח הראשון בעל הבית אומר לו עליה שתחת עלייה זו הנני משכיר לך. ובשאלתם התכוונו לומר, שמשפת היתר של דבריו, שעבד לו את העליה מעליה. ובחוזה השני שאמר לו מפורשות עליה על גבי בית זה אני משכיר לך, הרי העליה העליונה אינה על בית זה, אלא על גבי עליה, ולכאורה השואל סבר שאינו יכול לסלקו לדור בעליה שהיא על גבי העליה.

התוס' אומרים כי עדיין יש ספק לגבי לשון החוזה השני, ולא פשוט כפי שחשבת בתחילה

מתרצים התוס', שעדיין יש ספק אף על החוזה השני. ומה שאמר על גבי בית זה, הרי הבית למטה הוא העיקר, וממילא העליה העליונה אינה שוכנת בשמיים, אלא גם על בית זה, וכן יכול לדחותו לשם. ובלשון תוס' הרא"ש "דגם עלייה עליונה - בכלל בית (כלומר ראויה היא לדור בה), ועל מה ששייר לעצמו - קרא בית. (וממילא מתקיים תנאו על גבי בית)"

ומסלקים התוס' שאלה אפשרית, שעם היות ובית ועליה הינם שתי מציאויות לענין מכירה, והראייה כי המוכר את הבית לא מכר את העליה, הרי שונה הדבר לגבי שיעבוד, שכאן זה נחשב כבית אחד. ואז העליה התחתונה שנפתחה עדיין נכללת היא בגדר הבית העיקרי, וממילא העליה העליונה היא על גבי הבית, בדיוק כפי שאמר.

הכלל של שתי אפשרויות ובחירה רק באחת מהן

[פעמים רבות הגמרא שואלת היכי דמי, ויש קושי בשני הצדדים, ואז הגמרא יכולה לתרץ, לעולם כאחד התירוצים, ואז מבארים ומסלקים את הקושי שהעלית לגבי צד זה. ועם היות ורעיון זה הוא דבר יסודי בלימוד

בדרכו. ומתרגיזין: רב לטעמיה. דאמר רב, אף שחייב המשכיר להעמיד לו אחר, מכל מקום לא מכלינן קרנא. כלומר, דוקא אם יכול בדמי הנבילה לקנות אחר, חייב המשכיר לעשות כן. אבל לשכור לו אחר, אינו חייב. כיון שאם ישכור, יכלה ממונו בדמי השכירות, וזה לא נתחייב לו.

התוס' בפרק האומנין משווים בין המקרים

ד"ה ואם יש בדמיה לשכור ישכור רב לטעמיה - "היה מצי לשנויי, דאין בדמיה לשכור, אלא רוב פעמים יש בדמיה לשכור, והאמת משני ליה." כלומר, אכן ברוב המקרים יש נבטלת החמור מספיק כסף על מנת להשכיר.

"והא דאמר בסוף פרק השואל (לקמן דף קג.) אי דאמר בית זה ונפל - אודא לה, ולא אמר אם יש בדמיה לרב ליקח - יקח, ולשמואל אפילו לשכור - ישכור, דהתם אין הבית עומד לימכר, אלא להוסיף עליו ולחזור ולבנותו כבתחילה. וכיון דא"ל בית זה ונפל - אין למוכרו. וגם לא קבל עליו להוסיף יציאה בבנין בית זה, אלא בית זה כמו שהוא השכיר לו לדור בו, כל זמן שיוכל, וכי נפל - אודא. אבל חמור שמת - אין עומד אלא למכרו בדמים, ולכך יש בדמיה ליקח - יקח, לשכור - ישכור." כלומר, החמור ברגע שיש נבילה, הוא כדבר חד פעמי, שרק יכול למכור על מנת לקבל את הכסף. בניגוד לכך העלייה, שאם אמר מלכתחילה עלייה זו, הרי עם היות שמצד השכירות זה לשימוש חד פעמי, כל עוד הוא יכול לנצלו, אבל לגבי גוף הבית אינו יכול למוכרו, כי לאחר נפילה ישפץ הבעל הבית ויבנהו מחדש כבתחילה.

גם בהשוואה יש מילות מפתח ייחודיות

[מילות המפתח כאן "אמאי לא אמר הכא .. גבי .. כדאמר גבי". ואכן מילות המפתח "כדאמר גבי" מופיעות בתוס' קרוב לארבעים פעמים. מה שמכריח אותנו להבין שבכל אחד מהן יש יסוד הגורם לחילוק ביניהם].

[דף קיז עמוד א]

איפחית תחתונה מהו למידר בעליונה -

וא"ת,

אי דאמר ליה,

עליה שתחת עליה זו אני משכיר לך,

פשיטא, שידור בעליונה, ששיעבד לו;

ואי אמר,

שעל גבי בית זה אני משכיר לך,

פשיטא, שלא יכול לסלקו לילך לעליונה.

וי"ל,

דלעולם דא"ל,

שעל גבי בית זה אני משכיר לך,

ומספקא ליה,

דלמא עליה עליונה - נמי היא בכלל בית,

והא דא"ל שעל גבי בית זה,

משום דעיקר הבית היא למטה.

הבית, אלא עבור עצמו, ואח"כ מוכרו לבעל הבית. וזה - לא שייך ריבית.

התוס' מביאים שני טעמים לשלול שיטת רש"י

אין חשש שאי קבלת שכר דירה תיראה כריבית, כיון שבעל הבית לא קיבל דבר מידי בעל העלייה כדי שייראה שבעל העלייה מקבל שכר המתנה מעות. והראיה הראשונה, אם בזמן שבעל העלייה גר בבית יישרף הבית - לא יהיה בעל הבית חייב לשלם לבעל העלייה הוצאות שיקום הבית. והראיה השניה - הגמרא אומרת שבעל העלייה חייב לשלם שכר דירה, משום שרבי יהודה סובר 'זה נהנה וזה לא חסר' ולא מזכירה כלל ענין של ריבית. כי לשיטת תנא קמא אין כאן מצב של זה נהנה וזה לא חסר, מאחר והבית ניזוק מעט מהשחירות של המגורים.

מילות המפתח בשלילה, שהמושג כלל אינו שייך כאן

[מילות המפתח "זה לא שייך הכא" בצורה של קביעה, או בסגנון של שאלת תמיהה "מאי .. שייך הכא" או כמו כאן "דמה .. שייך הכא". ולשונות אלו מופיעים עשרות פעמים בתוס'.]

יושב בבית עד שיתן לו יציאותיו -

פירש בקונטרס,

דטעמא,

משום דהשתא לא נהנה,

דהרי עלייתו מוכנת לו.

וקשה,

דהא נהנה הוא, שאין צריך לעלות.

ונראה,

דגרסינן,

ומקרה את העלייה ויושב בתוכה,

פירוש,

בעלייה,

ולא יניח לבעה"ב ליכנס בביתו,

עד שיתן לו יציאותיו.

שותפים בבית ובעליה, שקרס, ובעל העליה רוצה לגזר ואין בעל הבית רוצה לבנות

המשנה מספרת על שנים שהיו שותפים בבית ובעליה, כמו מקרה שהיתה כאן ירושה וכל אחד קיבל חלק אחר. אלא שהבית והעלייה על גביו נפלו. וכעת בעל הבית אינו מעוניין לבנות. כעת אם בעל העלייה יבנה רק את הבית ויתגורר בו, והוא ממתין לכך שבעל הבית יתן לו את ההוצאות, ואז יוכל לבנות את העלייה שעל גביו.

אלא שרבי יהודה לא מקבל דעה זו, וסברתו היא שבינתיים הוא גר בביתו של חבירו ולכן עליו ליתן לו שכר על המגורים. ולשיטת רבי יהודה ההצעה היא שיבנה בעל העלייה הן את הבית והן את העלייה, ולאחר שהכין לגמרי את העלייה, מאחר ועלייתו מוכנה לו, אם הוא יושב בבית כבר אינו בגדר של נהנה מנכס חבירו.

הגמרא, הרי התוס' בלשונם הם פותחים ולוקחים עניינים הללו. ואכן מילת המפתח "דלעולם" מופיעה בתוס' מאות פעמים.]

רבי יהודה אומר אף הדר בתוך של חבירו צריך להעלות לו שכר -

מה שפירש בקונטרס,

דאם אין נותן לו שכר מיחזי כרביית,

אין נראה לר"י,

דמה רבית שייך הכא,

דלא הלווהו כלום,

שהרי אם הבית נשרף,

לא היה נותן לו יציאותיו,

וגם אין אנו צריכין לטעם דרבית,

שהרי טעמו הוא,

משום דזה נהנה וזה חסר, כדמפרש בגמרא.

בית ועליה של שניים שנהרס, ובעל הבית אינו מוכן לבנות

המשנה מספרת הבית והעלייה שהיו של שנים, כגון שחלקו כך בנחלת אביהם, זה נטל בית וזה נטל עליה, שנפלו ונהרסו. אמר בעל העלייה לבעל הבית לבנות את ביתו כדי שיוכל לבנות מעליו את עלייתו, והוא אינו רוצה לבנות. הרי בעל העלייה בונה את הבית לבדו, ודר בתוכה עד שיתן לו בעל הבית את יציאותיו, ואחר כך יבנה את עלייתו. רבי יהודה אומר: אף זה [בעל העליה, שדר בבית] דר בתוך של חבירו, וצריך להעלות לו שכר.

התוס' מביאים את פירוש רש"י שאם לא שילם לו על המגורים בבית משלם לו ריבית

רש"י מבאר בדעת רבי יהודה, שאף בעל העלייה זו כשהוא חוזר ומקבל מעותיו מזה - הוה ליה שהוא דר בתוך שלו, ואי נמי זה לא חסר, דהא בלאו הכי לא הוי בני לה איהו, זה מיהא נהנה, שאלולי בית זה, אין לו מקום לדור שם, וקסבר: זה נהנה וזה לא חסר - חייב, וצריך להעלות לו שכר, ואי לא - מיחזי כרביית.

התוס' חולקים על שיטתו, שיש כאן ריבית

התוס' תמהים מהיכן הגיע לכאן מושג של ריבית. ולא נהירא שהרי לא הלוה לו [כלום], דאלו נשרף הבית או נפל - לא היה נותן לו יציאותיו. ביאור הקצות החושן על מחלוקתם. ומבאר הקצות החושן [קסד ס"ק ב], כי מחלוקת רש"י והתוספות תלויה במחלוקת הראשונים. דעת רש"י, שיש חיוב על בעל הבית לבנות את ביתו. ולכן, אם בעל העליה בונה במקומו, הוי כמו הלואה, ושייך בזה "מיחזי כריבית". אך התוספות סברו, שאין חיוב על בעל הבית לבנות, אלא שמוטל שיעבוד על הבית, שאם יבנה חייב לתת לבעל העליה לבנות עליו. ולכן כשבעל העליה בונה, אינו בונה עבור בעל

מחלוקת רש"י ותוס' מה נדרש לבצע לשיטת רבי יהודה

התוס' מביאים תחילה את פירוש רש"י, כי מאחר וגם בנה לעצמו את העלייה, ויש לו היכן לדור, לכן אינו נהנה. כלומר, הם משאירים מדוע הפעם הוא כן יכול לדור בבית חבירו, ומבלי לשלם. אלא שהתוס' מקשים על כך, שיש לו כן הנאה, בכך שאינו צריך לטפס לעלייה.

ומתוך קושי זה התוס' סוללים פתרון אחר, שאכן הוא חוזר לדור בעלייה שלו. אלא מצד שני הוא מונע מבעל הבית להיכנס לבית התחתון, מכיון שהתחמק מלבנות, והוא היה צריך להוציא מכיסו ולבנות לו. ורק לאחר שייתן לו את יציאותיו על הבניה למטה, יוכל לתת לו להיכנס.

תוס' הרא"ש מביאים התייחסות נוספת לקושי על הפיתרון של רש"י

"כיון דעתה יש לו עלייה לדור בה, הוי זה חסר וזה אינו חסר, וא"ת אכתי הוא נהנה שאינו צריך לעלות וזה חסר שחורריתא דאישיתא (שמשחיר לו את הכתלים בשעה שהוא דר שם), וי"ל דשחרותא דאישיתא - חסרון מועט הוא, ואהני ודאי היכא שכנגדו נהנה הנאה גדולה, שהוא גברא דעביד למיגר ואין לו מקום לדור לחייבו ליתן שכר, אבל היכא שיש לו מקום לדור (לחייבו ליתן שכר) ואינו נהנה אלא מניעת טורח או חסרון שחורריתא דאישיתא - [לא] חשו לחייב ליתן שכר, ואית דגריס ובונה את העליה ויושב בתוכה ומונע את בעל הבית מליכנס לבית עד שיתן לו יציאותיו, ולא נהירא אותה גירסא שהעיקר חסר מן הספר."

ביאור הגירסא החדשה וביאור מסלק את הקושיה

[מילות המפתח כאן מציינות ארבעה שלבים. השלב הראשון הבאת פירוש רש"י. השלב השני "וקשה" וביאור הקושי בדבריו. השלב השלישי הבאת גירסא אחרת. "ונראה דגרסינן". והשלב הרביעי ביאור משמעות גירסא זו "פירוש".]

[דף קיז עמוד ב]

בשלשה מקומות שנה לנו ר' יהודה אסור לאדם שיהנה מממון חבירו שלא מדעתו -

אף על פי שמן הדין, היה נראה לומר שיהנה.

חדא הא,

דאע"ג דזה נהנה - זה לא חסר,

אפילו הכי תיקנו חכמים, שיהא חייב,

דאין לו ליהנות מממון חבירו שלא מדעתו.

ואידך,

דאמר רבי יהודה אם השבח כו',

דאע"ג דגזלן קונה בשינוי,

הכא תקינו דלא ליקני,

כיון שאין מתכוין לגזול ולקנות,

משום דאין לו ליהנות מממון חבירו, **שחבירו הביאו מן השוק וסרה בו,**

כדפירש בקונטרס.

וא"ת,

לפי מאי דס"ד השתא,

דטעמא משום דאסור שיהנה מממון חבירו,

ולא משום דכל המשנה ידו על התחתונה,

נהי דלא קני בשינוי,

משום שהבעלים טרחו להביאו מן השוק,

מ"מ לא הוה ליה למימר ידו על התחתונה?

ואומר ר"י,

דהמ"ל וליטעמיך.

א"נ,

מן הדין לא קנאו בשינוי,

כיון שאינו מתכוין לקנות,

ומיהו מ"מ היה לו ליתן שכר,

כפי מה שהשביחו בצביעת שחור,

ורבנן תקנו,

שלא יהנה מממון חבירו שלא מדעתו,

דהיינו בצביעת השחור שעשה שלא מדעתו,

הלכך ידו על התחתונה.

וגם משליש שטרו נמי,

אף על גב דאסמכתא - קניא,

הכא - **כיון שאין זו מתנה גמורה,**

שאין נותנה בלב שלם,

תקנו חכמים שלא יהנה מלוה הימנו.

הגמרא מביאה את חידושו של רבי יוחנן בדעת רבי יהודה

רבי יוחנן מביא ג' מקרים בהם עם היות והיה נראה כי יכול הוא ליהנות מחבירו בחינם, מרחיק רבי יהודה ואינו נותן לו. אמר רבי יוחנן, בשלשה מקומות שנה לנו רבי יהודה, אסור לאדם שיהנה מממון חבירו אם לא קיבלו במתנה, עד שתהא אותה הנאה מדעתו ונוחה לו. אף על פי שמן הדין היה נראה שמותר לו ליהנות.

(ומעניינים דברי התוס' רי"ד "ואף על פי שהוא זה נהנה וזה לא חסר ונפקא מינה, להדר בחצר חבירו שלא מדעתו וחצר לא קיימא לאגרא וגברא עביד למיגר שהוא צריך להעלות לו שכר ותלמודא דחי להו דלא תשמע הכי ולעולם אית ליה לר' יהודה זה נהנה וזה לא חסור - פטור.")

מאחר ובכל המקרים הללו מן הדין היה נראה שיכול

הוא כן להשתמש, יש להבין שיטת רבי יהודה

המקרה הראשון הוא במשנה שלנו. הדר בעלייה מבקש מבעל הבית שיבנה לו, ומאחר ואינו בונה את הבית, כיצד ידור באוויר? ולכן לשיטת תנא קמא, הדר בעלייה בונה את הבית ודר בו בינתיים, עד שיחזיר לו את מה ששילם על

ההוצאה יתירה על השבח, נותן לו את השבח. כדין יורד לשדה חבירו שלא ברשות.

בתוס' הרא"ש כאן הביא את הירושלמי

"מפרש בירושלמי, מהו השבח יתר על ההוצאה? בר נש דיהיב לחבריה חמשה מני עמר וחמשה מני סממנין ועשרה מני אגרא ואמר ליה זיל צבעיה סמוק ואזל צבעיה [אוכס], אמר ליה, אילו צבעתיה סמוק היה שוה עשרים וחמשה מני, וכיון דצבעתיה [אוכס] לית הוא שוי אלא עשרים מני, את אובדת דידך, לית אנא אוביד דידי, והכי פירושו דמילתיה דר' יהודה לפי הירושלמי, אם השבח שהושבח הצמר יותר [מטו'] מנין [שיש לו] לבעל הבית ליטול יותר על עשרה מנין של שכר הצבע, דזה קורא יציאה שהוציא מצבע, וטרח והיה לו בשכר עשרה מנין, נותן לו את ההוצאה, ואינו נותן לו לצבע כלום במה שיש יתר על עשרין וחמשה, ולא יתן לו כי אם עשרה מנין שהתנה עמו לבד, ואם ההוצאה דהיינו עשרה מנין יותר על מה שהושבח הצבע יותר מחמשה עשר מנין, דהיינו חלק בעל הבית, כגון שלא הושבח אלא מנה או שנים או שלשה או ארבעה ולא הגיע לעשרה כשכר הצבע, נותן לו את השבח שהושבח יותר על חמשה עשר חלק של בעל הבית, ואינו נותן לו כל העשרה מנין שהתנה עמו, שיאמר לך את אובדת דידך ואנא לא אובד דידי (ועי' תוס' ב"ק ק' ב')."

ובמילים פשוטות, 5 דמי הצמר, 5 דמי סממנים, 5 רווח, במידה והיה צובע לו כראוי, ואז הצבע היה נוטל את ה-10 לשכרו. אבל אם הצבע השחור שווה יותר מ-15 שמגיעים למשקיע נותן הצמר, הרי העודף ינתן לשכר הצבע. ואם הוא הרס לו את הצמר בצביעתו ובקושי עם הכל כעת זה שווה רק 12, הרי אפילו את שכרו קלקל הצבע. ובתוס' במסכת בבא קמא, מפרש שיש לנו קנס, ששינה לצבע מכוער, והרס לו את מה שנתן לו לבצע. אלא שקשב להלום את דברי הירושלמי בדברי רבי יהודה, כי שבח יתר על ההוצאה משמעו שהשחור נהיה יקר יותר ממה שהנותן התכוון תחילה לאדום. ואז באמת לא מגיע לו גם לשנות וגם להרוויח. כי רק בכסא מכוער הוא יכול להיות שווה יותר אם הוא חזק יותר.

לא לזה ולא לזה מאי -

אין נראה לר"י פירוש הקונטרס, שפירש שבעה"ב רוצה למכור את הקרקע,

דבהא - לא קמבעיא ליה, דפשיטא, דאין יכול למוכרו, שהרי משועבד לזה לבנות עליה שם כשירצה; ואי רוצה למכור הקרקע לעשות הבית,

ואין מוכר אלא כח שיש לו בתוכה, הא נמי פשיטא, שבענין זה - יכול למוכרה,

דלמה לא ימכור כח שיש לו בה.

אלא נראה לר"י,

דמיירי שרוצה בעה"ב לזרעה, ובעל עליה, אמר גם אני אזרע, שגם לי הקרקע משועבד לעליה;

בניית הבית. ולכאורה וודאי שזה נהנה וזה לא חסר, שהרי הוא לא רצה לבנות את הבית, ואעפ"כ לשיטת רבי יהודה נדרש ליתן לו שכר. ולכן החידוש הוא שמאחר וזה ממון חבירו הקרקע עליה הוא בנה, הרי תיקנו שאין לו ליהנות מממון חבירו שלא מדעתו.

המקרה השני בצבע לו שחור במקום אדום

בשעה שקיבל צמר לצבוע אדום וצבע לו שחור, הרי כמו כל גולן הקונה בשינוי, לכאורה זכה בצמר מאחר ושינה, וההתחייבות היא על השלב של נתינת הצמר. ובגלל העיקרון של רבי יהודה, תיקנו רבנן דלא ליקני, שאין לו ליהנות מממון חבירו, שטרח להביאו מן השוק.

וכן יש לבאר שעם היות ורק אסור לו ליהנות ממון חבירו מדוע ידו של המשנה על התחתונה. ומתוך כך תירצו תירוצ' נוסף. אי נמי, מן הדין - לא קנה בשינוי, כיון שלא נתכוין לקנות, ומיהו היה צריך ליתן לו שכר כפי מה שהשביחו בצביעת השחור, ותיקנו שלא יהנה מממון חבירו שלא מדעתו, דהיינו בצביעת השחור שעשה שלא מדעת, והילכך ידו על התחתונה.

המקרה השלישי באסמכתא

וגם כאן נשתמש בלשון תוס' הרא"ש "וגבי המשליש את שטרו, אף על גב דאסמכתא קניא, כיון שאין זו מתנה גמורה, שאינו נותנה בלב שלם, כי היה סבור שיפרע, תקנו חכמים למלוה, שלא יהנה [מממון חבירו]. כי מה שהשליש את שטרו לא נעשה באמת על מנת ליתן, אלא רק היה משוכנע שיעמוד בדבריו, ולכן אמר זאת בלשון אסמכתא, אבל בפנימיות באמת לא התנה ליתן לו את כל השטר בלב שלם, ולפיכך ירדו חכמים לסוף דעתו והרחיבו את המלוה לנצל מצב זה, אף על פי שמעיקר הדין הוא זכה במלוא השטר, ולא רק בחוב שנשאר לו לשלם.

חלק מלשינות התוס' נאמרו בראשי תיבות וחלק באופן פתוח

[מילות המפתח המובאות כאן "דהמ"ל" הובאו בתוס' כעשר פעמים, אך באופן הפתוח "דהוה מצי למימר" הובאו כשמונים פעמים].

אם השבח יתר על היציאה -

פירשתי בשם ירושלמי,

בפרק הגוזל קמא (ב"ק דף ק: ד"ה אם).

מקרה שרבי יהודה אינו נותן שיהינה ממון חבירו, בנתן לו לצבוע וטעה בצבע

שינוי כי הנותן צמר לצבוע לצבוע לו אדום והוא צבעו בשחור, הרי כדוגמת הגולנים קנה את הצמר לעצמו בשינוי, ויצטרך לשלם על ערך הצמר הלבן, וזו שיטת רבי מאיר. ועם היות ורבי יהודה מקבל כלל זה, הרי כאן מאחר שלא יהנה ממון חבירו שלא מדעתו, תיקנו תשלום אחר, המותנה במצב. נותן את הצמר הצבוע לבעלים, ואם השבח שהשביח הצמר כתוצאה מצביעתו, יותר על ההוצאה שהוציא הצבע במלאכתו, נותן לו [הבעלים לצבע] את היציאה בלבד, ואם

או דלמא,

מצי א"ל היאך,**אין לך כלום בקרקע, אלא לענין העלייה בלבד.****הגמרא מנתחת מצב בו שותפים בבית ובעליה שנפלו, ואין להם כסף לבנותו מחדש**

דנה הגמרא על מקרה בו אין לו לזה ולא לזה [וביאר רש"י, שהיו שניהם ענים מכדי לבנות את הבית מחדש, ובעל הקרקע רוצה למכור את הקרקע] מאי? האם בעל העליה יכול לעכב בעדו, או לחלוק עמו בקרקעו?

התוס' מקשה על ביאור רש"י, שברור שאינו רשאי למכור הקרקע

התוס' מקשים בשם ר"י, שוודאי אינו יכול למכור את הקרקע, כי היא אינה בבעלותו לגמרי, אלא כל העת היא משועבדת לצורך בניית העלייה. לעומת זאת, ברור שיכול למכור חלקו והלוקח יבנה הבית ואימתי שירצה בעל העלייה יבנה עלייתו. כי בכך שהוא שומר על זכויותיו של בעל העליה.

וכאן הויכוח אם בעל הבית רוצה למוכרה לזריעה, ואז לכאורה צד אחד אומר, שיש לו יכולת לטעון ולומר לבעל העלייה אין לך בקרקע [כלום] כל זמן שאינך רוצה לבנות. והצד השני של הסברא אומר, שיש לבעל העלייה את הטענה שגם לו הקרקע משועבדת לעלייה, ולכן אף הוא יוכל לקבל חלק בה.

אכן הגמרא פושטת שחלוקת בעל הבית ובעל העלייה אינה שווה

המעניין שאף שלשניהם יש טענות, הרי אין טענותיהם שוות, וגדולי האמוראים הכריעו כיצד להעריך כוח של כל אחד מהם.

תניא, רבי נתן אומר: תחתון נוטל שני חלקים, והעליון שלישי. ואחרים אומרים, תחתון נוטל שלשה חלקים, והעליון נוטל רביעי. אמר רבה: נקוט דברי רבי נתן בידך! כיון דדיינא הוא, ונחית לעומקא דדינא [יורד לשורש הדינים]. קא סבר, כמה מפסיד עלייה בבית [מהו שיעור ההפסד שגורמת העליה לבית]? תילתא [שליש]. (כלומר, כובד משא העליה מקצר את ימי הבית בשליש. נמצא שיש לבעל העליה זכות שליש בבית, ולכן שליש הקרקע שלו.) - הלכך אית ליה תילתא [שליש].

וכן בית הבד כו' -

פירש בקונטרס,

דאיירי באחין שחלקו,**כמו פלוגתא דרבי יהודה ורבנן,****ולא בשוכר ומשכיר.**

וקצת קשה,

דמשמע,

דמדפליגי הכא רב ושמואל בגמרא,**דמיירי בשוכר ומשכיר,**

דומיא דההיא דפליגי לעיל.

ועוד,

אי באחין שחלקו,**מוטל על התחתון לבנות התקרה,**

אמאי אצטריך לאוקמי ההיא דלעיל,

בנפחת העלייה בשוכר ומשכיר,

לוקמה באחין שחלקו,

ואי האי וכן אנפחת העלייה דלעיל קאי,

אמאי הפסיק ביניהם ולא הסמיכם.**המשנה של בית הבד, כיצד יש לדמותה, מחלוקת רש"י ותוס'**

במשנה הקודמת התבאר חיובי בעל הבית לבעל העליה שעליו, משנתנו דנה במקרה נוסף כעין בית ועליה. וכעת לומדת המשנה, וכן בית הבד שהוא בנוי בתוך סלע, וגינה אחת על גביו, כלומר - על כיפת הסלע שמעל בית הבד. והיתה הגינה שייכת לאחד, ובית הבד שתחתיה - לאחר.

ונפחת - נפלה כיפת הסלע, ונהרסה הגינה. הרי בעל הגינה יורד לבית הבד וזורע למטה, עד שיעשה בעל בית הבד לבית ברו כיפין, והעליון - יתן על גביהן עפר ויזרע.

רש"י פירש, כגון אחין שחלקו בנכסי אביהם, זה נטל גינה, וזה נטל את בית הבד. (אך התוספות פירשו כשיטתם לעיל [קטז ב] דאיירי בשוכר ומשכיר. אך בשותפים שחלקו - לא מוטל על התחתון לבנות תקרה לעליון.).

התוס' הביאו כמה ראיות לשיטתם

ראייה ראשונה, לפי דרכם יש צורך בשתי הסוגיות. אבל לפירוש רש"י קשה, למה מוקי לעיל בשוכר ומשכיר, ועל כורחך משום דקשיא ליה תרתי למה לי? וסבירא ליה להש"ס דשון הן אחין שחלקו לשוכר ומשכיר, ואם כן קשיא, דהוה ליה לסומכה. ולא היה צריך להפסיק ביניהם.

ראייה שניה - שלא ניתן לומר שכאן מדובר באחים שחלקו. ועוד, אי באחין שחלקו מוטל על התחתון לבנות התקרה, אמאי איצטריך לאוקמי ההיא דלעיל בנפחת העליה בשוכר ומשכיר? כוונת תוס' שמוזה ראייה שבשותפים - אין התחתון חייב לתקן, וכמש"כ התוס' לעיל קטז ד"ה הבית, וא"כ כאן בבית הבד שקטני על התחתון לתקן - על כורחך מיירי רק בשוכר ומשכיר (מהרש"א וכ"כ תוס' הרא"ש ותוס' רבינו פרץ בשם הריב"ז).

[דף קיח עמוד א]

זמן ב"ד ל' יום -**ומכאן אנו למדים,****זמן ב"ד לפרוע חובו ולכמה דברים,****דהוי ל' יום,****ורשב"ג נמי אמר לעיל (דף קיג.),****אף לעצמו אין מחזיר אלא שלשים יום.**

ומיהו לכל נזיקין,

לא אמר,

שיהא זמן ב"ד - ל' יום, כמו הכא,

דהא לעיל (דף פב:),

גבי נשברה כדו ולא סילקו,

נפלה גמלו ולא העמידה,

ר"מ מחייב בהזיקו,

אין זמן ב"ד שלשים יום שם,

כדמשמע בהמניח את הכד (ב"ק דף כט.);

והיינו טעמא,

שבשעה קלה יכול להסיר משם.

חכמינו נתנו זמן לפעולות מסויימות, והגמרא ביארה כי מדובר על שלושים יום

המשנה הביאה שני מצבים של נפילת הכותל והאילן, האחד בהפתעה, ולכן הוא פטור. השני הוא באזהרה, שכבר ראו שהוא עלול ליפול, ואז זה תלוי שאם עדיין היה לו זמן לטפל, הרי הוא כביכול ברשות. "הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו - פטור מלשלם. נתנו לו זמן לקוץ את האילן ולסתור את הכותל ונפלו, בתוך הזמן - פטור, לאחר הזמן - חייב." ובגמרא ביררו מה גדרו של זמן זה. מבארת הגמרא: וכמה שיעור הזמן שמקציבים בבית הדין למקרים כגון אלו? "אמר רבי יוחנן: שלשים יום."

מעירים התוס' שיש להרחיב את תשובתו של רבי יוחנן לא רק למקרה זה

ונעמיד הדברים בלשון תוס' הרא"ש "ומכאן אנו למדים זמן בית דין לכמה דברים, כמו לענין מלוה דאמרינן במכות (ג' ב') המלוה את חברו אינו רשאי לתבעו בתוך שלשים יום." ומביאים התוס' עוד דין שיש לו את השיעור של שלושים יום שנאמר במשנה לעיל. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף ללווה עצמו פעמים שאינו מחזיר. אלא, כך הוא הדין, משעה שהגיע זמן הפרעון עד לאחר שלשים יום [שהם פסק הזמן של בית דין], מחזיר לו את הכר ואת המחרישה. ומשלשים יום ולהלן, אינו חייב להחזיר, אלא יכול למוכרן בבית דין, ולגבות בדמיהן את חובו

לא הזמן הוא הקובע - אלא לפי סוג הדברים

לא הזמן הוא הקדוש ולפיו נקבעים הדברים, אלא שחכמים התאימו כל דבר לפי העניין. כי אם מדובר על היזק פשוט, לא כמו הכותל או האילן, אלא כד שניתן לסלקו או גמל שנפל - וודאי שאין צורך בשלושים יום. ובלשון תוס' הרא"ש "וכל זמן בית דין לפי הענין. דההיא דנפלה כדו ולא סלקה - לא יהיבין ליה זמן בית דין שלשים, לפי שבקל יכול לסלקו."

הלימוד הוא לא רק בעניין המסוים, אלא יש לשכפלו לעניינים נוספים

[מילות המפתח "ויש ללמוד מכאן" וכן "מכאן יש ללמוד" או בשלילה "ואין ללמוד מכאן" מופיעים עשרות פעמים בתוס', שדברים רבים ניתן להרחיבם לשאר מקומות.]

אמר ליה הגיעוך אין שומעין לו -

אף על גב דמפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס,

אמרינן בפרק המניח (שם דף כט.) דפטור,

הכא דאישתמוטי קא מישתמיט,

ואינו מפקירו, כדאמר בגמרא.

נפילת הכותל לתוך גינת חברו, שונה מכל נפילת אונס

המשנה דנה על מקרה של מי שהיה כותלו סמוך לגינת חברו, ונפל לתוך הגינת השכן, ואמר לו השכן לבעל הכותל, פנה אבניך! ואמר לו, הגיעוך, קח את האבנים לעצמך. כי אני איני חפץ בהם.

אין שומעין לו. וחייב לשכור פועלים ולפנותם. כיון שאי אפשר לכופף את השכן לזכות בדבר שאינו חפץ בו. ואם משקבל עליו אמר לו - הילך את יציאותיך ואני אטול את שלי [כלומר, אחר שהשכן פינה את האבנים, חזר בו בעל הכותל, וביקש לשלם לשכן עבור מה שטרח בפנויין ולחזור לקחת לעצמו את האבנים] אין שומעין לו. כיון שכבר זכה בהם השכן.

הקשתה הגמרא, מדוע לא תקנה גינת חברו ללא שפינה את האבנים וטרח בהם. דהרי אמר רבי יוסי ברבי חנינא: חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו. ואם כן אף כאן תקנה לו החצר את האבנים?!

מתרצת הגמרא: הני מילי [דין זה] שחצרו קונה לו, שייך רק היכא דקא מיכוין בעל האבנים לאקנויי ליה את אבניו, אבל הכא אף על פי שאמר לו - "הגיעוך", לא התכוין להקנותם, אלא רק אישתמוטי הוא דקא מישתמיט ליה. כלומר, רצה להשטמ ממנו כדי שלא יכפה עליו לפנות. אבל אם בעל הגינה פינה בעצמו את האבנים שוב לא שייכת סברת "אישתמוטי", ולכן זוכה בעל הגינה באבנים שפינה.

התוס' משווים זאת לכלל בפרק המניח שהמפקיר נכסיו לאחר נפילת אונס הרי הוא פטור

עונים התוס' שאין להשוות את המקרים. כי שם באמת בגלל האונס הוא אכן הפקיר. ואילו כל הגדר שהוא נוקט הוא סחבת והתחמקות. ובכלל אינו מעוניין להקנות לו את האבנים. ונמצא שבאמת לא הפקירם על מנת שהשני יזכה בו.

ההבדל בין התייחסות התוס' והרא"ש לחילוק בין הסוגיות

הקשו התוספות: הרי קיימא לן "המפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס - פטור", כגון, מי שנפל כדו ברשות הרבים באונס, ונשבר, ואחר כך הזיקו השברים את אחד מבני רשות הרבים, אין בעל הכד חייב על נזקי שבריו, לאחר שהפקירן, דאין הם נחשבים כממונו המזיק. ואם כן, אף כאן, מדוע אין בעל הכותל יכול להפקיר את אבניו כתלו לאחר נפילת אונס? ותרצו, כאן אין כוונת בעל הכותל להפקיר את אבניו לגמרי, אלא רק להשתמט מתביעת בעל הגינה לפנותם, ולכן חייב לפנות.

אך הרא"ש נחלק על עצם דברי התוספות, וכתב, דהתם - השברים עדיין לא הזיקו כלל, והפקירן - קודם שיעשו היזק. וממילא כשהזיקו לאחר מכן, הוי "בור לאונסו". ולכן פטור.

ששדה שלו תזכה, הרי זה רק בשעה שהוא עומד בצד שדהו, וכמו צבי צולע, שהוא יכול ללכת ולזכות בו. ומאחר והאמירה של הגיעוך היתה עוד לפני שעמד שם - לא היה קונה. ואף שהיתה הצעה שיקנה זאת, עדיין הצעה זו לא באה לידי מימוש, ללא דברי רבי יוסי בר חנינא.

בתוס' הרא"ש מסכת

"דאי לאו דר' יוסי בר חנינא, הוה אמינא דאינו קונה, אם אינו עומד בצד שדהו, ולכך כי לא פנינהו - לא קנא, כי כשאמר לו הגיעוך - לא היה עומד שם, וקמ"ל דר' יוסי בר חנינא, דאפילו אינו עומד שם - קנה."

אמנם הגמרא בהמשך לומדת זאת מכיוון אחר, שהגיעוך בכלל אינה נסיון להקנאה

הגמרא אכן מקבלת את הכלל של רבי יוסי ברבי חנינא, אלא שמעמידה לכך תנאי. שאם בעל האבנים הקנה - אכן גם ללא שיעמוד שם, יזכה בהם, אם היתה בכוונתו להקנות את האבנים. אלא שאני בכלל מפרשים את אמירתו לא כהקנאה אלא כהשתמטות מלפנות. או להרוויח זמן. אבל אם בעל הגינה ניצל את אמירתו ועשה מעשה וכבר פניה, אין בכוח הסברא של ההשתמטות על מנת לסלק את מעשה הפינוי של בעל הגינה, וברור שזכה באבנים.

אחת ממילות המפתח שמהפכת את המקרה היא אבל [אבל היא מילה מאוד משמעותית, וכאילו אתה אומר עניין מסויים ולאחריו אבל, הרי כל מה שנאמר לעיל, הכל משתנה. וכאן אנו באים לומר שהכל היה טוב ויפה ללא דבר מסויים. וכאן מילות המפתח הינם "אבל אי לאו", המופיעות שלושים פעמים בתוס'.]

כאן בשל חבירו -

תימה,

למאי דס"ד השתא,

אמאי צריך לומר לו, טול מה שעשית בשכרך?

יאמר - לא אתן לך כלום,

שלא עשית לי כלום.

ההבדל בין שכרו לעשות בשלו לעומת לעשות אצל חבירו

לשיטת רב נחמן, טול מה שעשית בשכרך שומעין לו, כשהראה לו לפועל לעשות בשל חבירו. אלא שרבה הקשה עליו מברייטא. דתניא, השוכר את הפועל לעשות בשלו, והראהו בשל חבירו, כלומר, שהטעה את הפועל, ונתן לו את עבודת חבירו במקום את עבודתו, נותן לו השוכר לפועל את שכרו משלם, כמו שסיכמו ביניהם, וחוזר ונוטל השוכר מבעל הבית מה שההנה אותו. כדין יורד לשדה חבירו שלא ברשות, שנוטל את ההוצאות כשיעור השבח. על כל פנים מבואר, שגם אם שכרו לעשות בשל חבירו מוטל עליו לשלם את שכרו כפי שסיכמו ביניהם, ואינו יכול לומר לו "טול מה שעשית בשכרך".

התוס' הקשו אף לשיטת רב נחמן

הקשו התוספות, בשלב של ההווה אמינא שעוד לא ידע את הברייטא, אם כן מדוע צריך לומר לו "טול מה שעשית

אבל כאן, בשעת נפילה נעשה הנזק, כשנתמלאת גינתו באבנים ובעפר, ואינו יכול לזרעה, ומיד חל עליו חיוב לפנות את אבניו. ולכן לא מועיל מה שהפקירן לאחר מכן.

ובחזון איש [בבא בתרא סי' יד ס"ק טז] ביאר, דהתוספות סברי, שאין בעל הכותל חייב על נזק זה, כיון שנוק זה נוצר על ידי הנפילה, והנפילה היתה באונס. אלא שחייב לפנותם רק מחמת נזק עתידי העלול להגרם לבעל הגינה מהאבנים, ולזה יועיל אם יפקירם. אך הרא"ש סבר, דנהי דהנפילה היתה באונס, ואין לתובעו משום כך, מכל מקום כיון שיש ביד הבעלים לתקן את השדה ולפנות את האבנים, מתחייב בדבר, כיון שבשעת הנפילה - היו האבנים שלו.

ליקני ליה חצרו כו' -

אבל אי לאו דר' ברבי חנינא - אתי שפיר,

דאין קונה לו, אלא היכא דעומד בצד שדהו,

לכך, כי לא פנינהו - לא,

דכשאמר ליה הגיעוך,

לא היה אכתי עומד שם.

אופן פינוי הכותל שנפל לגינת חבירו

שנינו במשנה, שאם הכותל נפל לרשות הרבים, הרי עם היות והזיקן מאחר והוא אנוס, פטור הוא מלשלם. אולם אם היה זה כותל רעוע ונתנו לו זמן לקוף ועבר - אז הוא כבר חייב.

ממשיכה המשנה ודנה על מקרה דומה ובדגש על פינוי אבניו. מי שהיה כותלו סמוך לגינת חבירו, ונפל לתוך הגינת השכן, ואמר לו השכן לבעל הכותל, פנה אבניך! ואמר לו, הגיעוך, קח את האבנים לעצמך. כי אני איני חפץ בהם. הדין שאין ביכולתו טעון כך, ולכן אין שומעין לו. וחייב לשכור פועלים ולפנותם. והטעם, כיון שאי אפשר לכופף את השכן לזכות בדבר שאינו חפץ בו.

אולם המשנה מביאה מקרה הפוך, שהשכן כן מסכים, ואף הוציא על כך ממון על מנת לפנות את האבנים, כאן כבר אין לבעל הכותל את היכולת להחזיר את הגלגל לאחור, ואפילו יבקש ממנו להחזיר לו את עלות פינוי האבנים ולזכות בהם, הרי לאחר שהשכן בעל הגינה קיבל את ההצעה, הוא זכה בהם.

הגמרא דנה על מקרה ביניים, בו היתה הסכמה של

השכן לפנות, אך טרם התחיל לפנותם

מדייקת הגמרא מאחר ובמשנה השכן רוצה להחזיר את הגלגל עם ההצעה שישלם לו על ההוצאות שהוציא, משמע שכבר התבצע פינוי. אבל אם לא התבצע פינוי - עדיין השכן בעל הגינה לא זכה באבנים. שואלת הגמרא על דיוק זה, ומדוע באמת לא זכה באבנים, שהרי יש לנו כלל של רבי יוסי ברבי חנינא, שחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו. ומאחר והאבנים כבר מצויים בה - הרי הוא כבר זכה באבנים?

מבארים התוס' כי אלמלא דברי רבי יוסי בר חנינא, אכן לא היה קונה את האבנים

החידוש של רבי יוסי ברבי חנינא שזה יכול להתבצע אף שלא מדעתו. כלומר עצם היות האבנים בחצר - זה לבד כבר מהווה את הקניין. וללא כלל זה, היינו למדים שעל מנת

בכך וכך, אבל אם הראהו מתחלה בשל חברו, ולא אמר ליה שכרך עלי - לא נותן לו כלום."

אלא שאם תיריץ זה כה טוב, מדוע נזקקה הגמרא להרחיק שהראהו בשל הפקר?

ועל תמידה זו מבאר בתוס' הרא"ש. "והא דלא שני כאן לעשות בשלו, וכאן בהראהו בשל חברו, משום דלא שייך על זה לומר טול מה שעשית בשכרך, כי לא נתחייב לו מתחלה כלום."

התוס' תירצו בתחילה כי דבר זה פשוט שאם הוא השוכר, אף שהראה לו בשל חברו, עדיין ההתחייבות עליו, ולכן לא הביא תיריץ זה. ומה שרב נחמן הביא חייב היה להיות בו חידוש. ואמנם רבא דחה את הנסיון לחדש שאף שמראה לו בשל חברו, הרי עדיין הפועל לא צריך לידע של מי הקרקע, אלא מי המעסיק. ולכן רב נחמן בוחר להביא שמדובר בהפקר. שיש בזה חידוש. וכאן, בברייתא, מדובר ששכרו לעשות בשל הפקר, ואז יכול לומר לו "טול מה שעשית בשכרך".

כיון שהשוכר עדיין לא זכה במלאכת הפועל, דסבר רב נחמן, "המגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו", ואם כן אין פעולת הפועל על המשכיר, ויכול לומר לו: זכי ביה את!

וכן בסיום מציג רב נחמן שיש חידוש אחר, מכיוון שלקחו להפקר, הרי יש חילוק בין המשנה לאופן הדברים אם היתה כאן הגבחה או הבטה. כאן [במשנתנו] מדובר בהגבחה. ואז זוכה השוכר במלאכת הפועל, וצריך לשלם לו את שכרו. ואילו כאן [בברייתא] מדובר בהבטה. כלומר ששכרו לשמור בהבטה על דבר הפקר. ואז לא זכה בו השוכר, ויכול לומר לו "טול מה שעשית בשכרך".

שומרי ספיחים -

פירשתי בסוף פרק הזהב,
(לעיל דף נח. ד"ה לשמור).

שומרי ספיחים נחלקו כיצד יש לבצע את השמירה, ובאופן שהשומר לא יקנה לעצמו, כי נדרש להביא מהציבור

ראשית נביא את ההתייחסות להבטה האם היא קונה, ומאחר ונחלקו בכך, מובן גדרם של שומרי הספיחים. דתנן: שומרי ספיחי שביעית, בשנת השמיטה, שפירותיה הפקר, היו בית דין שוכרים שומרים לשמור בקצת מקומות על ספיחים של תבואה, שעלו מעליהם, שלא ילקטום העניים, כדי להביא מהם את העומר בפסח, ושתי הלחם בעצרת, שאינם באים אלא מהתבואה החדשה ומארץ ישראל, ואותם שומרים נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. רבי יוסי אומר, אף כל הרוצה, מתנדב הוא ושומר חנם.

אמרו לו חכמים, אם אתה אומר כן, אין העומר ושתי הלחם באין משל צבור. כיון שהשומרים זכו בהן. ואנו צריכים שיבואו משל ציבור. מאי לאו, בהא קמיפלגי, דתנא קמא סבר, הבטה בהפקר - קני. ולכן, אי יהיבי ליה אגרא, אין! ואי לא, לא! אם נשכור את השומרים מכספי הציבור כדי שישמרו, תהיינה השעורים שייכות לציבור. ואם ישמרו בחינם, יזכו בהן השומרים, על ידי הבטתם. ורבי יוסי סבר, הבטה בהפקר לא קני! ולכן כי אזלי צבור ומייתי, השתא הוא דקא זכי ביה.

בשכרך", יאמר לו "לא אתן לך כלום, שלא עשית עמי כלום"? כי לפי ההווה אמינא, אין השוכר מחוייב לשלם לפועל, שהרי לא השביח לו את נכסיו, אלא בעל הבית הוא שמחוייב לשלם לו. ובעצם החיוב שיש לו הוא מדין ערב, כי החויב על התשלום הוא על בעל הבית.

לעשות בשלו והראהו בשל חברו -

משמע,

דוקא לעשות בשלו - אז נותן לו שכרו משלם,

אבל סתמא - לא.

ותימה,

א"כ אמאי איצטריך לשנויי,

כאן - בשלו, כאן - בשל הפקר,

לישני, כאן - ששכרו לעשות שלו,

כאן - ששכרו סתמא בשל חברו.

ואומר ר"י,

דמשום הכי לא משני הכי,

דהא פשיטא,

דאם שכרו לעשות בשל חברו דשומעים לו,

אבל הא דמשני לעיל,

הא בשל חברו,

חידוש הוא דשומעין לו,

דהא לא קאי הכי;

וכן כאן בשל הפקר - **חידוש הוא;**

וכן מה שמתרץ לסוף,

דבהבטה שומעין לו - **חידוש הוא,**

דקא משמע לו,

דבהבטה בהפקר - לא קני.

חובת תשלום השוכר את הפועל לשלם שכרו

היחס בין פועל למעביד, שהוא מחוייב לשלם לו שכר, ולכן אינו יכול לפטור את עצמו בטול כנגד מה שעשית. כי רק כאשר ישנה מציאות של בעל חוב, הרי אומרים עצה שאפילו ייתן לך שווה ערך של החוב בסובין עדיף לך לפחות את זה לקחת. וכאן החובה שלו בכך שהוא לקח פועל להלוות ולשלם לו את שכרו ביומו. אלא שיש ברייתא על מקרה ייחודי. הוא שכר את הפועל לעשות בשלו, אלא שהראהו בשל חברו, אלא מאחר והוא התחייב כנגדו, הדין הוא שנותן לו השוכר לפועל את שכרו משלם, כמו שסיכמו ביניהם, וחוזר ונוטל השוכר מבעל הבית מה שההנה אותו. כדין יורד לשדה חברו שלא ברשות, שנוטל את ההוצאות כשיעור השבח. על כל פנים מבואר, שגם אם שכרו לעשות בשל חברו מוטל עליו לשלם את שכרו כפי שסיכמו ביניהם, ואינו יכול לומר לו "טול מה שעשית בשכרך".

בתוס' הרא"ש מתבאר יותר תחילת דברי התוס'

"דווקא שכרו לעשות בשלו - נותן שכרו משלם, אפילו לא אמר ליה שכרך עלי, אלא סתמא אמר ליה עשה עמי מלאכה

**דרכי יהודה שרי שלשים יום, ומתניתין לאלתר,
משום דאיכא למימר,
דמתניתין עצה טובה קמ"ל, שימהר,
שלא יצטרך לשלם מה שהזיק.**

האופן שהמשנה דורשת שלא ישאיר את הזבל

המוציא זבל לרשות הרבים, המוציא מוציא והמזבל מזבל. כלומר - אין לו רשות להניח את זבלו ברשות הרבים, אלא מיד כשמוציא לרשות הרבים צריך שיהיה מזומן שם להוליך את הזבל לשדה כדי לזבל.

מדייקת הגמרא להעמיד את המשנה שאינה בשיטת רבי יהודה

מאחר ונתבאר במשנה, שאסור לאדם להשהות את זבלו ברשות הרבים. דייקה הגמרא וניסתה להעמיד, באופן שלאחר מכן תחזור בה, לימא מתניתין דלא כרבי יהודה. דתניא, רבי יהודה אומר, בשעת הוצאת זבלים, אדם מוציא זבלו לרשות הרבים, וצוהו כל שלשים יום, כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה. שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ, שלא יהיו מקפידים על כך. ודלא כמשנתנו, שאסור להשהות את זבלו ברשות הרבים.

אלא שהגמרא לומדת שלא ניתן להכריח זאת, אלא ניתן בכל זאת להעמיד כרבי יהודה, כי רבי יהודה לא שנה לנו איסור, אלא נתן עיצה טובה, שלא ישהה את זבלו ברשות הרבים, שהרי הוא מודה שאם הזיק יצטרך לשלם.

דוחה הגמרא נסיון זה, באומרה כי שנינו בברייתא כי בכל המקומות שאמרו מותר לקלקל ברשות הרבים, אכן אם הזיק חייב לשלם, ובכל זאת - רבי יהודה ממש פטור. ומתוך קושי זה מוכיחה הגמרא, שברור לנו שמשנתנו אינה בשיטת רבי יהודה.

מהלך דומה בגמרא בבבא קמא מקבל כן תירוץ

מקשים התוס', שהרי למרות קושי דומה בפרק המניח, הצליחו ליישב ולהעמיד שלא בהוצאת זבלים. שם הגמרא למרות הנסיון לומר שמשנתנו לא כרבי יהודה, ומביאים כמו כאן את הברייתא, עדיין עונה הגמרא בהעמדה. אמר רב נחמן: מתני' - שלא בשעת הוצאת זבלים, ור' יהודה היא.

ומאחר ויש קושי בין שתי הגמרות, הרי גם שם התוס' שואלים בהיפוך

"תימה, דלא משני הכי בהבית והעליה (ב"מ קיח: ושם), דקתני המוציא זבלו לרה"ר המוציא מוציא והמזבל מזבל כו', ואם הזיק - משלם מה שהזיק, וקאמר בגמרא מתני' דלא כר' יהודה? וי"ל דהתם כי יעמיד מתני' נמי שלא בשעת הוצאת זבלים, אתיא דלא כר' יהודה, דהא שרי להוציא ע"מ לזבל לאלתר, ואפי' הכי קתני שמשלם מה שהזיק, אלמא בדבר שיש לו רשות משלם מה שהזיק, ולרבי יהודה משמע דלא משלם, מדקאמר שעל מנת כן כו', ועוד מדלא קתני בהדיא, ואם הזיק - משלם מה שהזיק."

כשיבואו הציבור ויקחו את השעורים, אז יזכו בהן, ונמצא שבאו משל ציבור.

בפרק הזהב דנים התוס' שיש בעיה נוספת על עצם השמירה, ומבארים כי השמירה היתה באופן שונה

בתוס' ד"ה לשמור הזרעים - (בתחילה מעלים התוס' קושי על זה שלא ניתן להביא ממה שיש עליו שמירה, אלא דווקא מההפקר). "וא"ת והיאך מותר לעומר? כיון ששומר, הא כתיב (יחזקאל מה) ממשקה ישראל מן המותר לישראל ודרשינן (ת"כ פ' בהר) ואת ענבי נזיריך לא תבצור, מן המשומר אי אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן ההפקר, משמע דאסור אם ליקט מן המשומר? (התוס' מסלקים ניסיון לתירוץ, שבדיעבד זה כן מתר). וכי תימא אינו אסור, כי אם לבצור, אבל אם עבר ובצר שרי לאכול? הא אפילו מן ההפקר אסור לבצור, דבצירה תולדה דקצירה, כדאמרינן בריש מועד קטן (ד' ג.). מתרצים התוס' שהשומר לא היה מונע מלקחת, ועל כן אין זו שמירה רגילה, ובכל זאת כן היה תועלת במעשהו, שהיה אומר להם שזה מיועד לעומר, והם מעצמם היו נמנעים לקחת. וי"ל שלא היה מוחה לעולם מליקה, רק שהיה מודיען שייחדום לעומר, ומעצמן היו נמנעין מליקה."

[דף קיח עמוד ב]

מחזורתא מתני' דלא כר' יהודה -

וא"ת,

ואמאי לא משני,

מתניתין שלא בשעת הוצאת זבלים ודברי הכל,

כדמשני בהמניח (ב"ק דף ל. ושם),

אמתניתין דהתם.

וי"ל,

דהכא - פשיטא ליה,

דאיירי שלא בשעת הוצאת זבלים,

ולהכי - לא הוה קשיא ליה,

הא דמתניתין מצרכת לזבל לאלתר,

ור' יהודה מתיר להניח ל' יום,

אלא להכי לא מצי אתא כרבי יהודה,

משום דמחייב לשלם מה שהזיק,

אפילו הזיק בההיא שעה קטנה,

שיש לו רשות להניח,

ולרבי יהודה,

אותה שעה, **כיון שיש לו רשות - פטור.**

ועוד י"ל,

דמתניתין משמע, דאיירי בשעת הוצאת זבלים,

מדקתני, המזבל - מזבל,

משמע, **בשעה שרגילין לזבל,**

והא דלא הוה קשה ליה,

רבי יהודה: אם ירצה התחתון למלאות את גנתו, אין כאן ירק. ולכן יטול הוא את הירק.

הגמרא מביאה ברייתא על מחלוקת דומה במקח וממכר
מובאת ברייתא עם מחלוקת דומה בקנייה. דתניא, הקונה אילן אחד בתוך חצר חברו, והרי הקרקע של חברו והאילן שלו. ולכן, אם יש אילן קטן נוסף, היוצא מן הגזע, סמוך לקרקע שלשה טפחים, או מן השרשין, הרי אלו של בעל הקרקע. דברי רבי מאיר. דסבר רבי מאיר "שדי נופו בתר עיקרו".

רבי יהודה אומר: מן הגזע, של בעל האילן. ומן השרשין, של בעל הקרקע. דלא אמרינן שדי נופו בתר עיקרו.

התוס' מבארים כי אין קושי אמיתי מברייתא זו

בתחילה התוס' מתקנים שזו ברייתא, ולאחר מכן התוספות מעירים - שאין דמיון כל כך בין שני המקרים, אלא לאו כי האי גוונא ממש, כיון שגם אם רבי יהודה היה אומר "היוצא מן הגזע של בעל הקרקע" לא יקשה כלום, כיון שהאילן עומד באוירו של בעל הקרקע, וגם יונק מקרקעו.

ועוד, שלא היה בדעת המוכר למכור אלא את האילן כמות שהוא, ולא אילן חדש שיצא ממנו. דהיינו שרשים המגודלים הוראין פני החמה אפילו למטה מג' זה לא מכר לו, דאינו דומה לתוספת ענפים אלא דומה לאילן אחר.

וכן להיפך, גם אם היה רבי מאיר אומר "הרי אלו של בעל האילן", לא היה קשה כלום. שכמו שהענפים המתחדשים בכל שנה שייכים לבעל האילן, הכא נמי מה שיוצא מן הגזע יהיה שלו. ואין כאן אלא דמיון כללי בדינים, שגם כאן רבי מאיר מיפה את כחו של בעל הקרקע יותר מרבי יהודה. ולכן במסקנא, הגמרא לא עשתא צריכותא למשנה זו.

שבור מלכא -

נראה לפרש כפירוש הקונטרס,

דשבור מלכא - היה בקי בהלכות,

כדאמרינן בסוף מסכת ע"ז (דף עו:),

שנעץ הסכין עשר פעמים בקרקע קשה,

כשחתך האתרוג בסכין לרב יהודה.

כשאמרו את המחלוקת והדין למלך פרס שייבא את רבי שמעון שההלכה כמותו

המשנה דנה על מציאות של "שתי גנות זו על גב זו והירק בינתים", והובאה מחלוקת משולשת למי שייך הירק. רבי מאיר אומר של העליון, שאם יטול את העפר - לא יהיה כאן ירק, ואילו רבי יהודה סובר של תחתון, שהרי יכול הוא למלא את גינתו. וכאן רבי שמעון נוקט דרך ייחודית "כל שהעליון יכול לפשוט את ידו וליטול - הרי הוא שלו, והשאר - של תחתון". וגופא בפסק זה הגמרא העמידה שלא יאנוס את עצמו במה שמתכופף, ויוכל לקבל את הירק שבקלות הוא יכול ליקח. ועוד מסתפקים כאן לגבי נוף הירק או גופו.

אמירת ההלכה לשבור מלכא, מלך פרס

מציינת הגמרא אמר אפרים ספרא, תלמידו של ריש לקיש, משום ריש לקיש: הלכה כרבי שמעון.

התוס' מדגישים כי ההיתר אינו תלוי בזמן ההמתנה, אלא בעצם יכולתו להוציא ולהשאיר

כאן מתרצים התוס' שההיתר אינו קשור בשעה קלה או בשלושים יום, מצד הכמות, אלא מצד האיכות, מאחר ויש לו רשות להוציא, ואדרבא על מנת כן הנחיל יהושע את באי הארץ - הרי הוא פטור לגמרי.

התוס' בפרק המניח סיימו עם התירוץ השני כאן בתוס' "אי נמי, מתניתין דהתם, משמע ליה בשעת הוצאת זבלים, מדקתני המזבל מזבל, ושפיר אית ליה רשות להניח שלשים יום, והא דאמר המזבל מזבל - עצה טובה קמ"ל, כלומר, מזבל לאלתר שלא יצטרך לשלם."

[דף קיט עמוד א]

ותניא נמי גבי מקח וממכר כה"ג -

תניא גרסינן,

דאינה משנה בשום מקום,

ולא הוי כי האי גונא ממש,

דאפילו אמר ר"י,

היוצא מן הגזע - של בעל הקרקע,

לא יקשה כלום,

שהרי עומד באוירו של בעל הקרקע,

וגם יונק מן הקרקע.

ועוד,

שלא היה בדעת המוכר למכור,

אלא זה האילן שהיה בעת שמכר,

אבל לא אילן חדש, שעתיד לצאת מן הגזע,

דלא חשיב כאילן עצמו והענפים המתחדשים,

אלא נחשב כאילן אחר.

וכן רבי מאיר,

אם היה אומר כאן של בעל האילן,

לא היה קשה על משנתנו,

שכמו שהענפים המתחדשים בכל שנה,

הם של בעל האילן,

ה"נ היוצא מן הגזע - יהיו שלו.

והא דקאמר 'כי האי גונא',

היינו שמיפה ר"מ כאן כחו של בעל הקרקע,

ספי מרבי יהודה כמו במתניתין,

ולחכי לא עביד צריכותא בסמוך,

אלא אערלה ואמקח וממכר ולא אמתניתין.

המשנה ביארה את מחלוקת התנאים

ראשית יש להבין את המציאות. שתי גינות זו על גב זו, ויש מדרון המפריד בין שתי הגינות, והירק גדל בינתים באותו מדרון. רבי מאיר אומר: הירק של העליון. רבי יהודה אומר: הירק של התחתון. אמר רבי מאיר: הרי אם ירצה העליון ליקח את עפרו, אין כאן ירק. ולכן נוטל הוא את הירק. אמר

לרבי שמעון" מאת הרב שמואל הבר, אשר במבוא (עמ' 21-27) כותב לפרש מהלך זה ברוחניות הדברים. ומה כל כך היה מיוחד שצריכים היו להתפעל מהמלך הגוי. וכל זה הוא בשל דיון רוחני, שהעליון זו הנשמה והתחתון זה הגוף, והדיון מי זוכה. וכאן רבי שמעון אומר דבר פלא, יש חילוק האם לימוד התורה שהנשמה יכולה לעשות ללא הגוף, בעוד שאת המצוות חייבים את הגוף. וזה עצמו החילוק בין גן עדן שהוא נשמה ללא הגוף, ועולם התחיה שהוא דווקא עם הגוף וכפי שהכריעה החסידות, שזה עיקר השכר. ולעתיד לבוא תתגלה מעלת התחתון. ושביר מלכא הכוונה ברמז למלכו של עולם, וביאר כי אפריון אינו בלשון פרסי, אלא כפי שמובא בשיר השירים, אפריון עשה לו המלך, שהוא כסא כבוד וחופה, שהעיקר הוא דירה בתחתונים, ולכן השבח הוא כה גדול. ודווקא לרבי שמעון בר יוחאי שגילה את האלוקות כאן בעולם, מגיע שבח כה גדול. ובכך יש לקשר את השנים האוחזין בטלית בתחילת המשנה, שיחלוקו, כי גם כאן המריבה היא רוחנית, מי הצליח להשיב את נפש האדם.

אמרוה קמיה דשביר מלכא [אמרו דבר זה לפני מלך פרס, שהיה בקיא בדינים], ושבחה, ואמר להו, אפריון נמטייה לרבי שמעון [תנו שבח לרבי שמעון, כי יפה אמר].

גירסת הערוך אמר להו הבו ליה אפריא לריש לקיש, פירוש, חזק בלשון פרסי, ישר כחו ישר חילו. פ"א אפריא לריש לקיש ברכה מלשון בן פורת כלומר יפרו וירבו חכמים ונבונים כמותו.

התוס' מביאים את פירוש רש"י שאמירה זו היתה לשביר מלכא, כי היה בקי בדינים. ומביאים הוכחה שאכן היה בקי בדינים. ובלשון תוס' הרא"ש "מלך פרס היה, ובקי בדינים הוה כדאיתא בשלהי עבודה זרה דרב יהודה ובטי בר טובי הו יתבי קמי שביר מלכא, אייתי אתרוגא קמיה, שקל סכינא ונעץ ביה עשרה זמנין בקרקע, פסק, ויהב ליה לרב יהודה." כי בכך על ידי פעולה זו מובא בברייתא, שהסכין נהיה כשר.

מעלת הסיפור הזה ברוחניות

לא ניתן לבאר תוס' זה ולדלג על הספר הנפלא "אפריון

